

דניאל קארפי

בין שבת לחסד

השלטונות האיטלקיים ויהודי צרפת ותוניסיה
בימי מלחמת העולם השנייה

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

דניאל קארפי

בין שבת לחסד

השלטונות האיטלקיים ויהודי צרפת ותוניסיה
בימי מלחמת העולם השנייה

דניאל קארפי

בין שבט לחסד

השלטונות האיטלקיים ויהודי צרפת ותוניסיה
בימי מלחמת העולם השנייה

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' אברהם גרוסמן (יו"ר), פרופ' ישעיהו גפני, פרופ' אריה גראבויס
צבי יקותיאל, ד"ר ירחמיאל כהן, ד"ר משה רוסמן, פרופ' יעקב שביט
מרכז המערכת: יצחק כהן

ערך והביא לבית הדפוס: יחזקאל חובב

ציור העטיפה: ליאו ברויאר, 'מחנה גירס', צבעי מים, 1941
בכריכה הפנימית: יעקב ברוזין, 'מחנה גירס', עפרון, 1943
באדיבות: המוזיאון לאומנות, 'יד-ושם', רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

ISBN 965-227-085-7

Catalogue No. 185-352

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשנ"ג
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת רשות בכתב מהמוציא לאור.
סדר מחשב: מרכז זלמן שזר; לוחות: מכון לאופסט שלמה נתן
עימוד והדפסה: דפוס 'גרפית' (גרף-ח') בע"מ
כולם בירושלים

תוכן הספר

- 7 הקדמה
9 מבוא

א. המדיניות האיטלקית ערב פרוץ המלחמה ובשנותיה הראשונות . . . 9; ב. יחסי איטליה-צרפת בשנות השלושים ובראשית שנות הארבעים . . . 18; ג. מספר היהודים בצרפת . . . 22; ד. תוניסיה . . . 24

חלק ראשון

צפון צרפת – 'האיזור הכבוש' (יוני 1940–ספטמבר 1943)

- 29 פרק ראשון : ימי מדיניות האפליה החברתית והנישול הכלכלי (יוני 1940–יוני 1942)
א. המאבק על רכושם של היהודים האיטלקים . . . 29; ב. מחוקי אפליה להכנות לקראת 'פיתרון סופי' . . . 39
- 53 פרק שני : תקופת המצודים הגדולים והגירושים 'מזרחה' (יולי–נובמבר 1942)
א. מבצע 'רוח האביב' . . . 53; ב. המשא ומתן על מעמדם של היהודים בעלי אזרחות 'מיוחסת' . . . 61; ג. מוסוליני נדרש להכריע בשאלת גורלם של היהודים האיטלקים . . . 65; ד. על מדוכת הגירוש של יהודים איטלקים יחידים . . . 72
- 82 פרק שלישי : ימיה האחרונים של השותפות ב'ציר' (ינואר–ספטמבר 1943)

חלק שני

דרום צרפת (יוני 1940–ספטמבר 1943)

- 91 פרק רביעי : 'האיזור החופשי' (יוני 1940–נובמבר 1942)
א. החקיקה האנטי־יהודית של ממשלת וישי . . . 91; ב. המצודים הגדולים של קיץ 1942 והתגובות עליהם . . . 95
- 105 פרק חמישי : 'איזור הכיבוש האיטלקי': הימים הראשונים (נובמבר–דצמבר 1942)
א. פלישת צבאות 'הציר' לדרום צרפת . . . 105; ב. 'האלמנטים הבלתי רצויים' תושבי האיזור האיטלקי . . . 110; ג. המחלוקת בין רומא לווישי בשאלת גורל היהודים הזרים . . . 114; ד. חיי היהודים בדרום צרפת בצל הכיבוש האיטלקי . . . 120; ה. תוכנית באראנקו . . . 130

פרק שישי : המערכה על גורל הפליטים היהודים שב'איזור הכיבוש האיטלקי'

133 (ינואר-פברואר 1943)

א. צעדי התגובה הראשונים של הגרמנים לנוכח מדיניות האיטלקים . . . 133; ב. האיטלקים מתוודעים אל משמעות 'מדיניות הגזע' הגרמנית . . . 137; ג. חידוש הגירוש מצרפת והתנגדות האיטלקים . . . 143; ד. הגברת הלחץ הגרמני וביקור פון ריבנטרופ ברומא . . . 149; ה. הערכות איטלקית למניעת הישנות פעולות הגירוש . . . 156; ו. שלוש החלופות שעמדו בפני מוסוליני . . . 162; ז. החלטות מוסוליני, גלגוליהן והשלכותיהן . . . 165

174 **פרק שביעי : 'משטרת הגזע' האיטלקית בנים בפעולתה (מארס-יולי 1943)**

א. כניסת המפקח לוספינוסו לתפקידו החדש . . . 174; ב. מבצע העברת הפליטים היהודים למקומות יישוב בפנים הארץ . . . 180; ג. הגרמנים לוחצים לפתרון הבעיה 'בהתאם להשקפתם' . . . 186; ד. היכן המפקח לוספינוסו . . . 191; ה. הדיונים האחרונים עם שלטונות וישי על גורל היהודים בדרום צרפת . . . 195; ו. פגישותיו של המפקח לוספינוסו עם הגרמנים ועם הצרפתים . . . 198

204 **פרק שמיני : ימי ממשלת באדוליו (25 ביולי-8 בספטמבר 1943)**

א. דאגה וכוונות מחשש שהאיטלקים יפנו את האיזור . . . 204; ב. תוכנית האיטלקים להמשך מתן חסות ליהודים בדרום צרפת . . . 211; ג. תוכנית לפינוי היהודים לצפון אפריקה או לשווייץ . . . 214; ד. המשא ומתן עם הגרמנים ועם ממשלת וישי - הפרק האחרון . . . 223; ה. עם בוא הקץ לשלטון הצבא האיטלקי באיזור . . . 229

חלק שלישי

תוניסיה (יוני 1940-מאי 1943)

237 **פרק תשיעי : הרקע הכללי**

243 **פרק עשירי : בצל מדיניות ממשלת וישי (יוני 1940-נובמבר 1942)**

א. מפגש ראשון בין השלטונות האיטלקיים ליהודי תוניסיה . . . 243; ב. החקיקה האנטי-יהודית של ממשלת וישי והחלטה על יהודי תוניסיה . . . 248; ג. ראשית ההתערבות של השלטונות האיטלקיים לטובת אורחיהם היהודים . . . 255; ד. שלב נוסף בחקיקה האנטי-יהודית ותגובת האיטלקים . . . 258; ה. הגרמנים מגלים עניין בפרשת יהודי תוניסיה . . . 267; ו. הפרק האחרון במשא ומתן על מעמד היהודים האיטלקים . . . 270

276 **פרק אחד-עשר : תחת עולם של צבאות 'הציר' (נובמבר 1942-מאי 1943)**

א. פלישת כוחות 'הציר' לתוניסיה והמחלוקת על חלוקת הסמכויות . . . 276; ב. היהודים בתוניסיה: בין שבת לחסד . . . 282; ג. יום השחרור והיום שלמחרת . . . 292

294 **סיכום**

304 **לוח האירועים - טבלת תאריכים משוה**

327 **רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים**

343 **מפתח מוער**

הקדמה

בימי מלחמת העולם השנייה, כאשר ברוב ארצות אירופה נרדפו היהודים על צווארם בידי הגרמנים ובידי משתפי פעולה עמהם מקרב העמים, היו שלושה איים בודדים שבהם התנהלו חיי היהודים כתנאים אנושיים ובהרגשת ביטחון יחסית. אלה היו האזורים שתהפוכות המלחמה הביאום בכיבוש הצבא האיטלקי: רוב שטחה של יוון ההיסטורית, מקצת חבלי קרואטיה ודלמטיה ומחוזותיה הדרום-מזרחיים של צרפת. אל אזורים אלה יש להוסיף את תוניסיה, שאמנם לא היתה שטח כיבוש, אבל לנציגות האיטלקית היתה בה השפעה ניכרת מאז חתימת הסכם שביתת הנשק, ביוני 1940, ולאחר נחיתת כוחות 'הציר' על אדמתה, בנובמבר 1942, לא כל שכן.

בכל האזורים האלה הגנו השלטונות האיטלקיים על היהודים ומנעו את פרסומן של חוקות גזע (ביוון) או את החלתן על אזרחיהם (בכל יתר האזורים). מעל לכל התנגדו האיטלקים לתביעת הגרמנים להסגיר לידיהם יהודים, תושבי אזורים אלה או פליטים שמצאו בהם מקלט, וגם מנעו מגורמים מקומיים, כגון אנשי אוסטשה קרואטים או שוטרי ממשלת וישי, לעשות זאת. עד 8 בספטמבר 1943, מרעד כניעת איטליה, נהנו למעלה מארבעים אלף יהודים מחסות השלטונות האיטלקיים. רבים מתוכם הצליחו להציל את נפשם גם לאחר הסתלקותו של הצבא האיטלקי, במידה רבה הודות לתנאים שנוצרו עד אז.

פעולת הצלה זו היא מן הרחבות שנעשו באותה תקופה מבחינת מספר הארצות שעל פניהן התפרשה; היא גם מן המעטות שזכו להצלחה – אמנם חלקית, אבל לא מבוסלת. דומה כי מן הבחינות האלה לבדן ראויה היא לתשומת לב. אבל עוד היבט אחד לה, המבליט את ייחודה. פעולת הצלה זו נעשתה בידי מדינה, שהיתה בעלת הברית הקרובה ביותר של גרמניה הנאצית מבחינה פוליטית ומבחינת אופי משטרה. יתרה מזאת, היא נעשתה בידי מדינה שהיתה ראשונה באירופה, לאחר גרמניה, שחוקקה 'חוקת גזע', הפלתה את אזרחיה היהודים לרעה באופן החמור והמשפיל ביותר, ונישלה אותם מרוב רכושם. הרבה תמיהות כרוכות אפוא במניעיה הפוליטיים והאתיים של פעולה זו, בהשקפה הכללית שהיתה מונחת ביסודה ובגורמים הפרגמטיים המיוחדים שפעלו לגבי כל ארץ וארץ. כל אלה טעונים בדיקה, הבהרה והסבר. חיבור זה יתמקד ב'איזור הכבוש' שבצפון צרפת, בדרום צרפת ובתוניסיה.

חיבור זה הוא פרי מחקר שעשיתי במשך שנים אחדות, בהפסקות ממושכות למדי.

- במהלכו פרסמתי ארבעה מאמרים בנושא הצלת יהודים באזורי הכיבוש האיטלקי:
- 'מעשה ההצלה של יהודים באזורי הכיבוש האיטלקי בקרואטיה', נסיונות ופעולות הצלה בתקופת השואה, ירושלים תשל"ו, עמ' 382-432.
- 'יהודי יוון בתקופת השואה (1941-1943) ויחסם של שלטונות הכיבוש האיטלקיים', ילקוט מורשת, לא (1981), עמ' 7-38.
- 'השלטונות האיטלקיים ויהודי תוניסיה בימי מלחמת העולם השנייה', ציון, נב (תשמ"ז), עמ' 57-106.
- 'השלטונות האיטלקיים ויהודי צפון צרפת, 1942-1943', ציון, נד (תשמ"ט), עמ' 179-204.

שני המאמרים האחרונים נכללו, בשינויים רבים ותוך הוספת פרקים אחדים, בחלקים א' וג' של ספר זה.

מחקר זה מבוסס בעיקרו על תיעוד השמור בשלושה ארכיונים: ארכיון משרד החוץ האיטלקי (*Archivio Storico, Ministero Affari Esteri* – להלן: ASMAE), ארכיון הצבא – חיל היבשה (*Archivio Storico, Stato Maggiore Esercito* – להלן: ASSME) וארכיון 'המרכז לתיעוד יהודי בן זמננו' (*Centre de Documentation Juive Contemporaine* – להלן: CDJC). שני הראשונים ברומא, השלישי בפאריס. בארכיון משרד החוץ רוב התיעוד שהשתמשתי בו הוא מן החטיבה 'עניינים מדיניים' (*Affari Politici* – להלן: AP). בארכיון הצבא השתמשתי בעיקר בתיקי ועדת שביתת הנשק עם צרפת (*Commissione Italiana di Armistizio con la Francia* – להלן: CIAF). ב'מרכז לתיעוד יהודי בן זמננו' שמורות מקצת התעודות של הקונסוליה האיטלקית בפאריס מן השנים 1940-1943, וכן של זרועות הביטחון הגרמניות בצרפת מאותה תקופה.

אני מחזיק טובה להנהלות של מוסדות אלה על שאפשרו לי לעיין בחומר שברשותם ואף המציאו לי את הצילומים הנחוצים לעבודתי. כמו כן נתונה תודתי להנהלות ולעובדים של ארכיון 'יד ושם' בירושלים ושל הספריות של אוניברסיטת תל-אביב ושל St. Antony's College באוקספורד, על שסייעו לי בנאמנות כל השנים. תודתי גם למרכז זלמן שזר, שנטל על עצמו להוציא ספר זה לאור, למנהלו מר צבי יקותיאל, ולמר יחזקאל חובב, שקרא את כתב היד והעביר עליו קולמוס של סגנון.

חיבור זה נכתב במסגרת 'הקתדרה לחקר השואה על-שם חיה ובנימין שפילסקי' (The Chaya and Benyamin Schapelski Chair of Holocaust Studies, Tel Aviv University), ותודה מיוחדת נתונה למייסדיה, האחים נתן ודוד שפל מלוס אנג'לס.

מבוא

א. המדיניות האיסלקית ערב פרוץ המלחמה ובשנותיה הראשונות

במהלך שנת 1937, ולכל המאוחר בתחילת 1938, בא מוסוליני לכלל מסקנה, כי מלחמה כוללת בין המעצמות הגדולות היא לא רק בלתי נמנעת – בכך האמין במעורפל זה שנים – אלא גם קרובה להתרחש. עם זאת העריך, על סמך נתונים שהיו בידיו ודברים שהשמיעו בעלי בריתו מזמן לזמן באוזניו ובאוזני מקורביו, שמלחמה זו לא תחל – דהיינו, שגרמניה לא תפתח בה – אלא כעבור ארבע או חמש שנים, ובכל מקרה לא לפני שלהי שנת 1942 או תחילת 1943.¹ עד לאותו מועד צריכים היו להשלים, על פי התכנון שנעשה בהנחייתו, את תהליך ההצטיידות-מחדש של הצבא האיסלקי על שלוש זרועותיו ואת העברת התעשייה אל פסי ייצור מלחמתי מלא. וכך, בשעת המבחן היעודה היתה צריכה המדינה הפאשיסטית להיות מסוגלת להיכנס אל זירת ההתמודדות כשהיא מצוידת בכלים שווים לאלה שבידי אויביה, וכן – מה שהיה לא פחות חשוב בעיני מנהיגיה – כשהיא עומדת בשורה אחת עם בעלת בריתה הנאצית בעוצמתה הצבאית והכלכלית, וממילא במשקלה הפוליטי היחסי, לקראת היום שבו ייפתח המשא ומתן על תנאי השלום ועל טיבו של 'הסדר החדש' העתיד לקום.

בשנים שקדמו לפרוץ המלחמה נקטה גרמניה בצעדים מפתיעים, ללא התייעצות מוקדמת עם בעלת בריתה הפאשיסטית, ולא פעם בניגוד לדעתה ולציפיותיה. סיפוח אוסטריה במארס 1938, ביטול הסכמי מינכן ופירוק צ'כוסלובקיה כעבור שנה, חתימת חוזה אי-ההתקפה עם ברית המועצות באוגוסט 1939, ולבסוף הפלישה לפולין ב-1 בספטמבר – כל אלה הטילו צל כבד על טיב השותפות שהנהגה הנאצית מתכוונת אליה. לראשונה נתעורר חשש בלב רבים, גם בקרב ההנהגה הפאשיסטית, שגרמניה מתכננת את צעדיה על פי שיקולי-אינטרסים שלה בלבד, ללא שום התחשבות בתוכניותיה ובשאיפותיה הפוליטיות של בעלת בריתה. וכך בסופו של דבר תגרור את איטליה למלחמה, לא רק מבלי שתישאל לדעתה על מועד פתיחתה ועל הצעדים הטקטיים שיינקטו במהלכה, אלא גם, ובעיקר, מבלי שיישמע קולה בכל הנוגע

1 בעת חתימת 'ברית הפלדה', ב-22 במאי 1939, חזר פון ריבנטרופ והצהיר באוזני שר החוץ האיסלקי, ג' צ'יאנו, כי 'כוונתה של גרמניה והאינטרס שלה הם להבטיח לעצמה תקופה ארוכה של שלום – לפחות של שלוש שנים' (צ'יאנו, 'יומן', עמ' 299).

למגמותיה האסטרטגיות. משמע – איטליה עלולה להיגרר למלחמה לא לה, שבסופה ייבצר ממנה, כבמלחמת העולם הקודמת, לקטוף את פירות הניצחון.

על כן, משנודע ברומא ב־1 בספטמבר 1939 על פתיחת המתקפה הגרמנית על פולין, שהכל הבינו שהיא תחילתה של מלחמה כוללת, הזדרזו הממשלה ו'המועצה העליונה של הפאשיזם'² להכריז על מצב של 'אי-לוחמה'. לאמור, מדינתם מוסיפה לשמור אמונים למחויבותה כלפי גרמניה בהתאם ל'ברית הפלדה', חרף הישירות לעת עתה מחוץ למערכה הצבאית. ואולם, מאותו זמן ואילך שוב לא היה ספק בלבו של מוסוליני – על אף התבטאויות רגשניות-תיאטרליות אחדות בגנות הגרמנים, שהשמיע מוזמן לזמן באוזני מקורביו – שכניסת איטליה למלחמה לצדה של גרמניה היא בבחינת צעד בלתי נמנע, אם אין ברצונה של האומה האיטלקית לוותר על מעמדה כאחת המעצמות מן השורה הראשונה, ולאבד למעשה את 'עצמאותה האמיתית'. 'השאלה איננה אם איטליה תיכנס או לא תיכנס למלחמה, מפני שאיטליה לא תוכל שלא להיכנס למלחמה', כתב מוסוליני בתזכיר 'סודי ביותר' מיום 31 במארס 1940, שיועד למלך, לשר החוץ, לראש המטה הכללי ולמפקדי חילות היבשה, הים והאוויר. 'מה שעלינו לדעת הוא רק מתי וכיצד. האינטרס שלנו הוא לדחות את כניסתנו למלחמה ככל האפשר, עד לאותו זמן שמעבר לו עלול הדבר לפגוע בכבודנו ובמעמדנו'. עם זאת, קבע מוסוליני באותו מסמך, לא תצא איטליה למלחמה על מנת לסייע לגרמניה במלחמתה, אלא תילחם את מלחמתה היא, לשם השגת מטרותיה שלה, והיא תעשה זאת במסגרת 'מלחמה מקבילה' לזו של הגרמנים.³ היינו, כדבריו באפריל 1940 בכנס מפקדים בכירים, לפי עדותו של אחד הנוכחים: 'לא בשביל גרמניה, לא עם גרמניה, אלא לצדה של גרמניה'.⁴

התפיסה בדבר ניהול 'מלחמה מקבילה', שמוסוליני הגה לקראת סוף שנת 1939 – וגם טבע את המושג עצמו – נעשתה מרכיב מרכזי בהשקפתו, והשפיעה רבות על כמה מן הצעדים הפוליטיים והצבאיים החשובים שהאיטלקים נקטו במהלך המלחמה, במיוחד בתקופתה הראשונה.⁵ על סמך תפיסה זו החליטה הממשלה האיטלקית באוקטובר 1940 לתקוף את יוון, מבלי להיוועץ בחילה בבעלי בריתה, ואף על פי שהתנגדותם לצעד זה

2 Gran Consiglio del Fascismo – המוסד העליון של המפלגה הפאשיסטית. לאחר עלות המפלגה הפאשיסטית לשלטון קיבל מעמד חוקי כמוסד ממלכתי בעל סמכות מייעצת.

3 משרד החוץ האיטלקי, תעודות דיפלומטיות, ג, עמ' 578. מוסוליני מבאר שם, כי מטרותיה של אותה 'מלחמה מקבילה' (guerra parallela), הן הסרת הסורגים והפלת החומות המקיפים את 'הכלא הים תיכוני', שבו עצורה איטליה. סורגים וחומות אלה הם, לדבריו, קורסיקה, ביזרס, מאלטה, גיברלטר וסואץ.

4 גראציאני, זכרונות, עמ' 202.

5 ראה סיכום על כך אצל רושה, צבא איטלקי, עמ' 270–275.

היתה ידועה לה היטב.⁶ היא ניהלה מדיניות עצמאית כלפי מדינות בעלות ברית וכלפי הגרורות של 'הציר', במגמה ליצור מחנה שיהיה בעתיד מעין משקל שכנגד לעוצמתה האדירה של גרמניה. היא אישרה לנציגיה שבארצות הכבושות לנקוט בפעולה פוליטית עצמאית, נפרדת מזו הנקוטה בידי הגרמנים; כך, לדוגמה, בקרואטיה תמכו האיטלקים בלוחמים הצ'טניקים של הגנרל מיכאילוביץ, בה בשעה שהצבא הגרמני נלחם בהם במלוא כוחו. ומעל לכל אפשרה תפיסה זו לאיטלקים לנהל מדיניות עצמאית כלפי האוכלוסייה האזרחית שבארצות הכבושות, וכלפי מיעוטים לאומיים ודתיים בכלל זה, כגון סרבים ב'מדינה הקרואטית העצמאית' ויהודים בקרואטיה, כיוון ובצרפת של וישי, אף על פי שהיה ידוע היטב שבנושא זה תתפרש עמדתם כפגיעה באחת מאוסיות השקפת-עולמה של גרמניה הנאצית.

על מועד כניסת איטליה למלחמה החליט מוסוליני באופן סופי, ככל הנראה, רק בימים 27–28 במאי 1940. דהיינו, כפי שהתכוון מלכתחילה, בשעה שתוצאות המערכה הצבאית על אדמת צרפת כבר היו בגדר ודאי, ועם זאת עדיין לא היה סיומה של המערכה קרוב כל כך, לפי הערכתו, שיהיה בו כדי להטיל דופי בהתערבות האיטלקים או כדי להמעיט בחשיבות תרומתם הצבאית. למורת רוחו התפתחו המאורעות באופן אחר, ובעיקר לפי לוח זמנים שונה מכפי שציפה. המהירות שבה הכניעו צבאות גרמניה את צרפת, שנחשבה לאחת המעצמות האדירות בעולם, הפתיעה את מוסוליני. ב־17 ביוני 1940, שעה שביקשו הצרפתים לפתוח במשא ומתן על תנאי שביתת הנשק, עדיין היתה תרומת האיטלקים למערכה הצבאית כה צנועה, שאפילו מוסוליני נאלץ להשלים עם הרעיון, שבמשא ומתן העתיד להיפתח לא יוכל למלא אלא תפקיד משני. 'היטלר ניצח במלחמה ללא השתתפות צבאית פעילה כלשהי מצד האיטלקים' – אמר באי שביעות רצון גלויה לחתנו, שר החוץ צ'יאנו (Galeazzo Ciano) – 'היטלר הוא שיאמר את המלה האחרונה'.⁷ ואמנם בפגישת שני המנהיגים במינכן, בימים 18 ו־19 ביוני, לדיון על תנאי שביתת הנשק שיוטלו על צרפת, התברר שהמלה האחרונה אכן היתה של היטלר. יתירה מזו, באותו מעמד גם התברר שיעדי המדיניות הגרמנית, לפחות לטווח קצר, היו שונים מאוד מאלה של בעל הברית האיטלקי. לאחר נצחונותיו הגדולים על פני יבשת אירופה, ולקראת המשך המערכה הצבאית –

6 לדברי צ'יאנו, ועם מוסוליני כשנודע לו, ב־12 באוקטובר 1940, על כריית הברית הצבאית הגרמנית-רומנית, כי האיטלקים ראו ברומניה מדינה שבתחום השפעתם. הוא הצהיר באוזני צ'יאנו: 'היטלר מעמיד אותי תמיד בפני עובדה מוגמרת. הפעם אשלם לו באותה מטבע: הוא ידע מן העיתונות שכבשתי את יוון' (צ'יאנו, יומן, עמ' 470). למעשה הוא לא קיים איום זה במלואו, שכן דאג שתימסר הודעה למשרד החוץ הגרמני על תחילת המתקפה על יוון, אם כי רק זמן קצר ביותר לפני תחילתה.

7 צ'יאנו, יומן, עמ' 443.

נגד בריטניה, אם זו לא תניח את נשקה, ובחזית המזרחית, אם זו תיפתח – היה היטלר מעוניין שלא להעמיק את העוינות בין ארצו לבין צרפת. הוא העריך, וכמוהו רבים מקרב ההנהגה הפוליטית והצבאית של הרייך, כי תנאי שביתת נשק 'נדיבים' ומדיניות של 'שיתוף פעולה' בתחומים מוגבלים ומוגדרים יהיה בהם כדי לקרב את ממשלת וישי אל מחנה 'הציר', ואולי אף כדי להביאה ביום מן הימים לידי הצטרפות אליו.⁸ זאת ועוד אחרת, בידי צרפת המנוצחת והמושפלת נותרו צדיין שני נכסים בעלי משקל של ממש במאזן הכוחות האסטרטגיים הגלובליים: צי גדול ומשוכלל, שלא ניוזק כלל במהלך הקרבות, ו'הקיסרות שמעבר לים', על בסיס הים והאוויר האדירים שבה. למעצמות 'הציר' היה עניין חיוני ביותר שנכסים אלה יוצאו ללא שהות מן המערכה ולא יסייעו עוד למאמץ המלחמתי של הבריטים. מדיניותה של גרמניה, כפי שבאה לידי ביטוי בהסכמי שביתת הנשק, היתה אפוא לרתום את צרפת אל עגלת ה'רייך' ולעשותה אחראית על ביצוע משימה זו. לחיזוק מעמדה אף התירו לה הגרמנים להחזיק ברשותה בארצות שמעבר לים צבא גדול למדי – מאות אלפי חיילים ויחידות של חיל הים וחיל האוויר – כדי שתוכל להגן על מושבותיה 'מפני פולש כלשהו'; דהיינו, לפי המושגים של יוני 1940, מפני נסיון השתלטות מצד הבריטים ומצד בעלי בריתם, אנשי דה גול.

הערכות מדיניות אלה עמדו, רובן ככולן, בניגוד גמור לדעתם של האיטלקים. אם משום שפקפקו ביכולתה של ממשלת וישי להטיל את מרותה על הדרגים הצבאיים והאזרחיים המופקדים על גורל הצי והמושבות; אם משום שהעריכו, כי הסיכונים הכרוכים במדיניות זו מרובים מסיכויי הצלחתה, שכן האויב מאתמול, המופקד עתה על שמירת מעוזיה הקדמיים של אירופה באפריקה ובאסיה, עלול להפקירם ביום מן הימים לידי פולש, תחת להגן עליהם; ומעל לכל – משום שמדיניות זו נגדה בעליל את תביעותיהם הטריטוריאליים ההיסטוריות בצרפת עצמה ובמושבותיה, ולטווח ארוך עלולה היתה אף לעמוד להם למכשול במימוש תביעותיהם אלה.⁹ ואמנם, לחששות אלה

8 על מגמות מדיניות אלה ועל חילוקי הדעות שהיו לגביהן בקרב ההנהגה הגרמנית, ראה בספריהם של שני דיפלומטים שנמנו עם מבצעי העיקריים של מדיניות זו: א' אבץ (Otto Abetz), שכיהן בשנות המלחמה כשגריר גרמניה בפאריס (אבץ, זכרונות, ועורר, ר' ראהן (Rudolf Rahn), ששימש בשנים אלה בתפקידים דיפלומטיים ופוליטיים גם בצרפת וגם בתוניסיה (ראהן, זכרונות). כמו כן ראה: יקל, צרפת באירופה של היטלר, בפרקים שונים, ובמיוחד עמ' 148–153, 228–258.

9 באותו יום שבו נחתם הסכם שביתת הנשק רשם צ'אנו ביומנו (עמ' 446), כי הוא מפקפק ביכולת ממשלתו של המרשל פטן להטיל את מרותה על הקיסרות ועל הצי. כעבור ארבעה חודשים, לאחר שיחות מונטואר (Montoire) שבין היטלר לבין פטן ולאואל, כתב צ'אנו, כי בשיחה עם פון ריבנטרופ לא הסתיר את חששותיו ואת חשדותיו כלפי הממשלה הצרפתית החדשה, וכי בכל מקרה, 'כניסתה של צרפת למחנה הציר לא צריכה לבוא על חשבוננו' (שם, עמ' 472–473). עמדת האיטלקים, השוללת את המדיניות של 'שיתוף פעולה' עם צרפת והמטילה ספק בתועלתה, באה

היה על מה לסמוך; וראיה לכך גם בשני הסכמי שביתת הנשק שחתמה ממשלת וישי, כ'22 ביוני 1940 עם גרמניה וב'24 בו עם איטליה. ביסודם של ההסכמים עמדה למעשה ההכרה של שתי מעצמות 'הציר' בהמשך ריבונותה המלאה של צרפת על כל שטחה המטרופוליטני ועל כל מושבותיה, לפחות עד למועד פתיחת המשא ומתן על הסכמי שלום, שאם לא כן אי אפשר היה לראותה אחראית על הגנתם.

גם הסדרי הביניים לתקופת המלחמה, שנעשו עם צרפת על פי הסכמי שביתת הנשק, לא סיפקו אף לא אחת מתביעות האיטלקים. בעיניים של הסכמים אלה בותרה צרפת לשני אזורים, ש'קו תיחום' הפריד ביניהם. האיזור האחד כלל את המחוזות שמצפון לנהר לואר (Loire) וכן רצועה רחבה לאורך החוף האטלנטי עד גבול ספרד, שהיו לאיזור כיבוש של הצבא הגרמני.¹⁰ האיזור האחר כלל את המחוזות שבמרכז הארץ ובדרומה, שבהם שלטה – להלכה, ובמידה מוגבלת, בעיקר בענייני פנים, גם למעשה – ממשלתו של המרשל פיליפ פטן (Philippe Pétain). במסגרת חלוקה זו לא נותר בידי האיטלקים אלא השטח הקטן שעל חוף הים התיכון, סביב העיירה מינטונה (Mentone), שצבאם כבש בפועל בימי הקרבות הספורים שקדמו לכניעתה של צרפת.¹¹ לעומת חוסר הצלחה זה בחלוקת אזורי הכיבוש השיגו האיטלקים שבהסכם שביתת הנשק ייכלל סעיף הקובע, כי לאורך הגבול עם איטליה תפורז רצועת אדמה שרוחבה חמישים קילומטר בתוך שטחה של צרפת.¹² ועדת שביתת הנשק האיטלקית-צרפתית,¹³

לידי ביטוי במקורות פנימיים רבים. הבולט שביניהם הוא אולי הפרוטוקולים של תשע השיחות שהיו בין מוסוליני ובין יושב ראש ועדת שביתת הנשק האיטלקית-צרפתית, הגנרל ואקה מאג'יוליני (Arturo Vacca Maggolini), בין 12 ביולי 1941 לבין 12 בפברואר 1943 (ASSME, CIAF, racc. vari).

10 Zone occupée, להלן – 'האיזור הכבוש'. היה כפוף למפקד הצבא הגרמני בצרפת (MBF – Militärbefehlshaber in Frankreich). נכללו בו 55% משטחה של צרפת, 67% מאוכלוסייתה ו-80% ממקורות הכלכלה שלה. אחדים מן המחוזות הצפוניים של צרפת הוכפפו למטה הצבא הגרמני בבלגיה. אלזאס ולורן סופחו ל'רייך' למעשה, אם לא להלכה.

11 על תקופת שלטונם של האיטלקים במקום, ראה: פאניקאצ'י, האיטלקים במינטונה, עמ' 3–18.

12 לדברי צ'יאנו (יומן, עמ' 444), זה היה תנאי שהעמיד מוסוליני לווייתור (עד למשא ומתן על השלום) על שאר תביעותיו הכלכליות והטריטוראליות.

13 Commissione Italiana di Armistizio con la Francia – CIAF. כיושבי ראש הוועדה שימשו: הגנרל פ' פינטור (Pietro Pintor, 27.6.1940 – 7.12.1940), הגנרל ק' גרוסי (Grossi Camillo, 7.12.1940 – 16.6.1941), והגנרל א' ואקה מאג'יוליני (16.6.1941 – 8.9.1943). בריב ימי קיומה של הוועדה היה האיש המרכזי שבה מזכירה הכללי, הגנרל פ' גליך (Geliach, 27.6.1940 – 20.12.1942). ממשלת וישי מצדה הקימה במשרד המלחמה אנף לענייני שביתת הנשק (Direction des Services de l'Armistice), שהיתה לו נציגות קבועה ליד ועדת שביתת הנשק בטורינו (Délégation française auprès de la Commission italienne), בראש נציגות זו עמד האדמירל דופלאט (E. Duplat). על פעילותה ראה: דורוסל, ממשלת וישי, עמ' 83–96.

בין שבת לחסד מתאר פרשה מופלאה של הצלה בתקופת השואה. באזורים שבכיבוש האיטלקי – בצרפת ובתוניסיה – הגנו השלטונות האיטלקיים על היהודים ומנעו את פרסומן של חוקות גזע או את החלתן על אזרחיהם היהודים. מעל לכל התנגדו האיטלקים לתביעת הגרמנים להסגיר לידיהם יהודים, הואיל וסכנת הגירוש ריחפה מעל ראשיהם. הגרמנים לעומת זאת לחצו על בעלי בריתם לשתף פעולה גם בפתרון הסופי של 'הבעיה היהודית', והספר מתאר בפירוט את מסכת הלחצים ואת עמידתם של האיטלקים לצד היהודים.

בין שבת לחסד מביא אחד מסיפורי ההצלה היחידים בימי מלחמת העולם השנייה שזכו להצלחה – אמנם חלקית אבל לא מבוטלת. ייחודה של פרשה זו בכך שהמדינה שעמדה לימין היהודים היתה דווקא בעלת בריתה הפאשיסטית של גרמניה. הספר עומד על הרקע, המניעים והמהלכים של הפרשה כולה והוא מבוסס על חומר ארכיוני רב.

דניאל קארפי הוא פרופסור להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל־אביב, ומופקד על 'הקתדרה לחקר השואה על־שם חיה ובנימין שפֿלסקי' שבאוניברסיטת תל־אביב (The Chaya and Benyamin Schapelski Chair of Holocaust Studies, Tel Aviv University).

דאנאקוד 185-352